

PASKUTINĖS KLAIPĖDOS „MEMELER DAMPFBOOT“ LEIDYKLŲ IR SPAUSTUVĖS VALANDOS 1944 METŲ RUDENĮ

LEONAS ADOMAVIČIUS

18 Gracemount Cresc. Scarborough, Ontario, Canada, M1G 1K3

1944 metų vasarą bėgdami nuo užplūstančios Lietuvą Raudonosios armijos, atsidūrėme Klaipėdos krašte. Norėjome pasimatyti su žmonos tėvais, kurie turėjo savo ūkį 14 km į pietus nuo Klaipėdos, prie Klaipėdos–Tilžės plento. Kaip vėliau paaiškėjo, šis poelgis virto didžiausia mūsų klaida. Nežinojome, jog tuo pačiu metu nacių valdžia nustatė 50 km ribą geležinkelių keleiviams, tai yra šiuo įsakymu vietinė valdžia sustabdė gyventojų traukimąsi iš Klaipėdos krašto.

Darbo parūpinimo įstaiga (Arbeitsamt) pasiūlė man litografo darbą kažkokiame vokiečių kariniame dalinyje, tačiau manęs nepriėmė, nes nebuvau vokiečių tautybės ir neturėjau Vokietijos pilietybės. Pradėjau tarnauti Reifeiseno kooperatyve. Kartą mobilizavo kasti prieštankinius griovius Žemaitijoje, prie Endriejavo. Kai fronto kovos aprimo, perkėlė į Klaipėdos kraštą padėti nuimti derliaus nuo laukų. Tik tada, kai iš Klaipėdos krašto evakuoti Užnemunės ūkininkai slapta pradėjo grįžti į savo ūkius, valdžia pasiūlė man mašinisto darbą Klaipėdos „Memeler Dampfboot“ leidykloje ir spaustuvėje.

Mano pagrindinė darbo užduotis buvo spausdinti vokiečių šiaurės rytų fronto ruožo kariams skirtą kasdienį karo įvykių pranešimą. Tuo metu spaustuvėje dirbo keturi asmenys. Skyriaus vedėjas buvo 50–55 metų civilis vokietis, Klaipėdos krašto gyventojas. Dar dirbo 30-metis prancūzų karo belaisvis iš Paryžiaus, vienas 16 metų mokyns – vietinis vokieukas, ir 50 metų belgas.

Spaustuvė turėjo naują modernią vidutinio dydžio Vokietijos gamybos „Heidelberg“ mašiną bei kelias mažo formato senesnes komercinio tipo mašinėles. Aš spausdinau kasdienius vokiečių karo vadovybės pranešimus „Heidelberg“ mašina.

Aukščiausiosios karo vadovybės pranešimas į „Memeler Dampfboot“ leidyklą ateidavo kasdien, apie vidudienį. Čia surinkdavo tekstą ir atiduodavo spaustuvei išspausdinti ir išsiuntinėti karo daliniams. Tuo metu publikacijose vyravo „Absatzbewegung“ (atsitraukimo veiksmų) pranešimai. Darbo laikas buvo nuo 7 iki 15 val. Kartais darbas užtrukdavo ir ilgiau, jei pranešimai iš fronto vėluodavo. Dirbome šešias dienas per savaitę, sekmadienį švėsdavome. Komercinės spaudos užsakymų tuo metu beveik nebuvo, spaustuvei trūko darbo.

Gyvendamas ir dirbdamas Klaipėdoje, turėjau dvi gyvenamąsias vietas. Abi priklausė žmonos giminėms: viena tuščia (savininkai pasitraukę giliau į Vokietiją), kita pusiau tuščia (pasitraukę į ūkį). Prisiregistravau policijoje kaip pusiau tuščio buto gyventojas. Tačiau praktiškai gyvenau ir nakvodavau tuščiajame bute. Savo dviratį laikydavau miegamajame prie lovos. Tikėjau, kad jis man pravers.

Dėdė supažindino mane su akcinės bendrovės „Žuvis“ likvidatoriumi p. Norvila. Jis turėjo radijo imtuvą ir slapta klausydavosi karo įvykių pranešimų iš Londono ir Maskvos. Mes susitikdavome po darbo valgykloje. Kartu pietaudavome ir aptardavome dienos įvykius. Vieną penktadienio popietę, berods 1944 m. spalio 6 d., Norvila valgykloje man pasakė, kad Londono radijas pranešė, jog Raudonoji armija naktį iš 5-tos į 6-tą pradėjo karo veiksmus ir ties Šiauliais pralaužę vokiečių gynybą žengia Klaipėdos link. Nevalgęs pietų greitai dūmiau pas žmoną į ūkį. Naktį beveik nemiegojome. Iš Klaipėdos pusės dundėjo sunkieji pabūklai, leidosi sovietų lėktuvų šviesos, švytėjo vokiečių priešlėktuvinės gynybos salvės.

Apie 5-tą valandą paryčiais nutariau vykti į Klaipėdą ištyrinėti padėties. Pasiekęs miestą, išvydau chaosą. Minios moterų su vaikais ir ryšuliais! Dangės upės tiltas pakeltas. Motoriniai ir buriniai laivai juda į abi puses. Nuleidus tiltą, minia veržiasi į abi puses. Aš pasiekiu „Memeler Dampfboot“ leidyklos ir spaustuvės pastatą ir įeinu vidun į spausdinimo skyrių. Darbininkai savo vietose, bet nedirba. Staiga įeina direktorius ir sako: „NSAP centras šaukia mus, įmonių vadovus, išklausti pranešimo. Aš grįšiu po 15–20 minučių“. Gana greit direktorius sugrįžta ir taria: „Visi vaikai ir moterys evakuojami, vyrai lieka vietoje“.

Mane kankina mintis, kaip pabėgti, kaip išsigelbėti. Susirūpinęs skyriaus vedėjas prieina prie manęs ir sako: „Aš esu vedęs ir turiu vaikų. Nežinau, ar savo šeimą matysiu vėl. Einu atsisveikinti su jais. Jūs perimkite mano pareigas. Aš grįšiu po 15 minučių“.

Man tučiuojau dingteli mintis: „Aš irgi esu vedęs, irgi noriu atsisveikinti su žmona“. Tai pasakau ir balsu. „Tiesa, Jūs irgi vedęs. Gerai, – sako jis, – tik sugrįžkite po 15 minučių“. Padėkoju jam, greitai nubėgu žemyn, pasiimu dviratį ir maunu į savo gatvę, kurioje buvau policijos registruotas. Atidarau duris ir pamatau dėdę. Ką tik čia buvo „blokleiteris“, kuris apėjo namus ir pranešė, kad moterys ir vaikai evakuojami, o visi vyrai pasilieka. Pasiimu lietpaltį, skrybėlę ir zomšines pirštines. Atsisveikinu su dėde, jis į kišenę įbruka sviesto plytelę ir sako: „Greičiausiai jau visas miestas apsuptas sargybos, kuri neleidžia nė vienam įvažiuoti į miestą ir išvažiuoti iš jo. Būk atsargus“.

Jau visai šviesu. Prie Dangės upės vis dar kamšatis kaip ir anksčiau. Šiaip taip prasiskverbiu su dviračiu ir važiuoju Sendvario link. Privaziuoju Sendvarį, kur plentai skiriasi – vienas eina į Gargždus, kitas – į Tilžę. Tilžės plente stovi dvi policijos automašinos, prie jų – keturi policininkai. Aš staiga sustoju – nukrinta dviračio grandinė. Išsigandęs slepiuosi už storos tuopos. Gargždų plente pasirodo keli ūkininkų vežimai, važiuojantys į Klaipėdą. Aš uždedu nukritusią grandinę. Visi keturi policininkai pereina į Gargždus vedantį plentą pranešti ūkininkams, kad į miestą neleidžiama vykti ir reikia grįžti namo. Kai tik pamatau policininkų nugaras, sėdu ant dviračio ir visom jėgom važiuoju plentu Tilžės link. Kiek pavažiavęs žvalgausi, ar niekas nesiveja. Aš išsigelbėjau! Sėkmė lydi mane. Jei policininkai būtų mane sugavę, būčiau viešai pakartas arba sušaudytas. Tokia buvo nacių karo zonos baismė.

1944 metais šeštadienį, greičiausiai spalio 7 dieną, 2-rą valandą po pietų mes nusipirkome traukinio bilietą ir iškeliavome. Sekmadienio rytą buvome Poznanėje. Ten pernakvojome, o pirmadienio vakare jau išlipome Vienoje. Kitą pirmadienį aprūpintas kambariu jau dirbau litografijos įmonėje Linzo mieste prie Dunojaus.

1989 metų vasarą lankiausi Vakarų ir Rytų Vokietijoje. Rytų Vokietijoje mačiau buvusio nacių laikais Rytprūsių „gauleiterio“ (vadovo) Enricho Kocho pasirašytą ir išspausdintą įsakymą pasitraukti Klaipėdos krašto gyventojams. Gal tai buvo paskutinis „Memeler Dampfboot“ leidyklos ir spaustuvės darbas Klaipėdoje?!